

(4 години)

**МИКОЛА ГУРОВИЧ КУЛІШ –
ТРАГІЧНА ПОСТАТЬ ДОБИ ХХ СТОЛІТТЯ
(1892-1937)**

План

1. Трагізм життєвої долі драматурга.
2. М.Куліш – творець модерної драми українського революційного відродження. Загальна характеристика творчості.
3. Аналіз ліро-епічної драми „Патетична соната”.
4. Сильові домінанти драматичних творів М.Куліша.

Література

Основна:

1. Гай Є. Біблійний текст у драматургії Миколи Куліша // Слово і час. – 2008. – № 7. – С. 43-52.
2. Голобородько Я. Їх стратили в один день: Л.Курбас – М.Куліш // Літературна Україна. – 1997. – 6 листопада.
3. Залеська-Онишкевич Л. Шукання остаточного тексту літературного твору: Віч-на-віч з цензурою – на прикладі "Патетичної сонати" // Сучасність. – 1996. – № 9. – С. 106-110.
4. Зубрицька М. Новаторський характер драматургії Миколи Куліша // Сучасність. – 1992. – № 12. – С. 148-150.
5. Кодак М. Драматика «Патетичної сонати» Миколи Куліша в сучасному інтелектуальному світі // Слово і час. – 2011. – № 3. – С. 33-41.
6. Кузякіна Наталя. П'єси Миколи Куліша: Літературна і сценічна історія. – К.: Радянський письменник, 1970. – 454 с.
7. Кудрявцев М. Трагедія гуманізму або розстріляних ілюзій із-під Бетховена (спроба сучасного прочитання драми Миколи Куліша "Патетична соната") // Дивослово. – 1998. – № 5. – С. 6-8.
8. Лавріненко Ю. Микола Куліш // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття: У 3-х кн. – Кн. 1. – К.: Рось, 1994. – С. 623-636.
9. Марковська О. Ідеї чи людина? (Особливості п'єси М.Куліша "Патетична соната") // Українська мова та література. – 2007. – № 37-39. – С. 35-36.
10. Поляруш О. Герої апокаліпсиса: Образи-символи "Патетичної сонати" М.Куліша // Українська мова та література. – 2007. – № 37-39. – С. 37-45.
11. Юренко О. Про Миколу Куліша (З "Чорної Книги" України) // Учитель. – 1999. – № 3-4. – С. 13-27.

Додаткова:

1. Голобородько Я. Тріумфатор і деміург: До 110 річчя від дня народження Миколи Куліша // Літературна Україна. – 2002. – 12 грудня.
2. Косач Ю. Слово про Миколу Куліша // Слово і час. – 2009. – № 12. – С. 48-54.
3. Плахтій Тетяна. "А вино – як кров" (християнська символіка драм М.Куліша) // Українська мова та література. – 2004. – Ч. 39 (391). – С. 7-9.

Микола Гурович Куліш народився 18 грудня 1892 року в Чаплинці на Херсонщині в родині бідняка. Сім'я жила дуже бідно. Злидні селянської родини привели хлопчика в найми (у п'ятирічному віці змушений був пасти худобу, з восьми років бавити менших за себе дітей). Початкову освіту здобуває в сільській школі рідного села (1901–1905). Вчився охоче й старанно. Здібний та допитливий хлопчик викликав до себе симпатію, і тому сільська інтелігенція збрала сотню карбованців, щоб відправити його на навчання в міське училище до м. Олешки (тепер м. Цюрупинськ Херсонської області).

Протягом 1905-1909 років М.Куліш навчався в міському восьмикласному училищі. Уже у другому класі училища бере участь у заборонених політичних гуртках. "Деяка" прогресивна молодь, учителі допомогли М.Кулішу вступити до Олешківської земської гімназії (1909-1913). У міському училищі, а потім і в гімназії М.Куліш був незмінним редактором учнівських журналів, де вміщував перші свої статті, вірші та сатиричні поеми. У 1913 році час було написано п'єсу „На рыбной ловле” російською мовою, яка лягла в основу комедії "Отак загинув Гуска".

У 1913 році гімназія була закрита вищим керівництвом, як така, що "мала у своїх стінах кухарських синів, візників і мужиків" (Автобіографія). М.Куліш виявляє дивовижну наполегливість і цілеспрямованість – у боротьбі з голодом, закінчував курс гімназії екстерном, для чого пробирається на Кавказ, де екстерном було легше скласти екзамени.

У 1914 році готувався М.Куліш вступати до Одеського університету, проте Перша світова війна перервала плани письменника. Він змушений був іти до Одеської школи прапорщиків. Впродовж 1915–17 років перебував на передових позиціях (воює на проти німецьких фронтах коло Вільно, на Волині, в Галичині. У 1918 був кинутий до гетьманської тюрми (за гетьманського правління П.Скоропадського), у якій пробув декілька місяців.

Улітку 1919 року бере участь у боях проти денікінців, формує в Херсоні Дніпровський селянський полк у складі Червоної Армії. М.Куліш був начальником штабу полку (Ю.Яновський описав Дніпровський полк у "Вершниках" під іменем "олешківського батальйону Шведа", а самого М.Куліша під іменем Данила Чабана. Із цензурних міркувань "олешківський батальйон" названо більшовицьким (адже "Вершники" вийшли в 1935 році, коли М.Куліш був уже на каторзі)). У тому ж 1919 році командування Червоної Армії направляє в тил білих для формування повстанських загонів. Пішки довелось пройти Київщину, Волинь, Поділля, Херсонщину. Брати участь у боях з денікінцями, врангелівцями. Після повернення Червоної Армії М.Куліш стає начальником штабу групи військ Херсонського, а потім Дніпровського повітових військових комісаріатів. Тож, у лавах робітничо-селянської Червоної Армії пробув до 1920 року. В партію вступив у 1919 році.

Після закінчення громадянської війни повертається в Олешки. У 1921–22 роках редагує місцеву газету "Червоний шлях", завідує повітовим відділом народної освіти, що дало можливість їздити по селах, вивчати життя селян.

1922 року переїздить до Одеси, де очолює губернський відділ народної освіти. Багато уваги приділяв педагогічній справі (за його ініціативи та за його

участю було відкрито ряд українських шкіл, дитячих садків та притулків). Для школи М.Куліш створив український буквар, який назвав „Первинкою”, а також читанку для початкової школи. Поява цих підручників мала велике значення для розвитку народної освіти. Тоді ж з’являються перші оповідання для дітей.

У 1924 році М.Куліш тісно сходиться з М.Хвильовим, разом з талановитим режисером-новатором Лесем Курбасом закладають основу нового українського театру. Важко переживав лихоліття 1933 року. Зі спогадів дружини Антоніни Куліш дізнаємося, що після поїздки до рідного села М.Куліш мало не захворів: „Україна цвіте, збіжжя красується на полях! Та ж нема кому його сіяти і збирати! Багатюща країна, земля – як золото, трудолюбивий і здібний народ, що з ним зробили? – Микола плакав, стогнав і захворів. Коли він зривався і кричав, я його заспокоювала, а він відповідав мені: – Про це не лише писати треба, а кричати, бити у дзвони на сполох!”. У 1934 році М.Куліш повідомляв, що бідує „біля свого драматичного примусу. Не хочеться писати, рука падає, а треба. Читав ескізи в дуже вузькому колі. В основному, політично ніби скеровано правильно, але... знову закиди і знову протилежність вимог і виконання” (з листа до О.Корнєєвої-Маслової). З кінця 1934 року його літературна діяльність припиняється.

Арештували письменника 7 грудня 1934 року під час поховання друга І.Дніпровського (у Ялті). Інкримінували приналежність до неіснуючого "Всеукраїнського боротьбистського терористичного центру". Вирок – 10 років ув’язнення. М.Куліш відправлений на Соловки, де сидів у темниці без права працювати на вільному повітрі й користуватися шпиталем. Довгий час підручники зазначали різні дати смерті: 1940 і 1942 роки. Тепер, коли відкрилися архіви НКВС-КДБ стало достовірно відомо: М.Куліш, відбуваючи своє покарання у спеціалізаторі на Соловках як особливо небезпечний злочинець, за рішенням „особливої трійки” УНКВС Ленінградської області був розстріляний 3 листопада 1937 року. Реабілітований посмертно у 1956 році.

Працював в українській драматургії М.Куліш усього 10 років – з 1924 і до арешту. Створив 14 п’єс (принаймні дійшло 12). Заявив про себе п’єсою „97” (1924). Разом із "97", "Комуною в степах" – "Прощай, село" (1933) завершує створення своєрідної трилогії про життя українського села 20 – поч. 30-х років. Ці твори є трагічним літописом загибелі українського села. Характерною є вимога видавництва в 1934 році змінити назву останньої п’єси.

„Патетична соната” (1929) – виняткове явище в українській літературі. За життя письменника текст твору не був надрукований в оригіналі. Німецькою мовою з’явився текст варіанту Фрідріха Вольфа для вистави в Берліні 1932 року. В Україні перший текст, що його мав Лесь Курбас, був видрукований у Львові 1943, він мав невеликі скорочення Святослава Гординського і був перевиданий 1955 року в Нью-Йорку. Два інші подібні варіанти видані в Києві 1968 ("Молодь") і 1969 ("Дніпро"). У першому варіанті Марина признається у своїй ролі революційного провідника, а в другому вона божеволіє. Коли в СРСР архіви стали більш доступними, Лесь Танюк

опрацював видання творів М.Куліша і 1990 року видав "Патетичну сонату" ще в одному варіанті (Ілько стріляє і Марину).

Жанр твору – за формою ліро-епічна драма, а за сутністю – це романтична трагедія з яскраво вираженими рисами драми ідей, оскільки представники конфліктуючих сторін – це характери-світогляди, носії певних політичних концепцій. М.Кудрявцев називає цей твір за жанром і композицією драматичною поемою в прозі. Тема твору – болісні шукання долі на роздоріжжі історії.

Назву твір дістав від однойменної славнозвісної сонати великого Бетховена. У світі музики – контрасти й різкі переходи від одного ритму до іншого, рух і спокій, сльози і радість. Вони були для композитора засобом відтворення драматизму почуттів, складних конфліктів людини з реальним життям. Патетика сонати стала основою поліфонічної драми. Фази другої дії своїм духом відповідають історичним фазам української революції, а дійові особи віддзеркалюють основні діючі соціальні сили відродження та його ворогів.

Побудова твору своєрідна. Автор зізнається, що це новели-спогади головного героя, його романтичного друга, нині вже покійного Ілька Юги. Композицію твору складають щоденник героя, його листи до коханої, ліричні відступи.

Матеріалом для п'єси послужили бурхливі події 1917-1919 року. За своїм настроєм вони відповідають настроям сонати.

У творі простежується хронологія боротьби політичних сил в Україні: Центральна Рада – монархи – більшовики, хоча конкретні дати, бої відсутні, є лише умовна послідовність історичних процесів громадянської війни.

У центрі твору – образ талановитої піаністки Марини, яка на роялі дає „світлий роздум бунтарного духу”, а в буденному житті під іменем Чайки відстоює самостійну Україну.

Простір організований як зріз будинку, власник якого – монархіст і генерал Пєроцький із синами займає найкращі кімнати, який проживає на другому поверсі, Ступай-Ступаненко із донькою живуть на першому поверсі, а мезонін під дахом – притулок студента Ілька та безробітної модистки Зіньки, колишньої служниці Пєроцьких, що торгує власним тілом. У темному підвалі, проживають найбільш безправні соціальні низи: робітник Оврам, та його дружина праля Настя. Це підпорядковане авторському задуму твору. П'єса засуджує пріоритет класових цінностей над загальнолюдськими, засуджує суспільство, засноване на крові, сльозах, руїні.

Символічним є час у творі. Дія відбувається від Великодня до Великодня (за винятком останніх епізодів сонати). Символічного звучання у тексті набуває звуковий цикл: високо романтична, патетична соната у виконанні Марини; дзвін курантів у квартирі Пєроцьких; водяний годинник – монотонно капання води зі стелі в підвалі, яке ніби підраховує секунди до смерті.

Мова персонажів нагадує музику – інтонаціями, ритмами, підтекстом.

До стильових особливостей цього твору відносимо: монологічність оповіді, розкриття внутрішнього світу героїв, глибоку наснаженість реплік, що

несуть у собі символічний підтекст, поетизацію мови персонажів, незвичайність конфлікту й ситуацій, сконденсованість дії в поєднанні з вертепною побудовою простору п'єси, своєрідну часову концентрацію за міфохристиянським принципом, сміливе впровадження музики Бетховена в ліричну органіку твору. Усе це робить цю багатопланову ліро-епічну драму унікальним явищем у світовій драматургії.

Стильові домінанти драматичних творів М.Куліша:

- послідовне запровадження лірики та епосу в об'єктивно нейтральну форму драми (маємо суворо об'єктивні, реалістичні картини життя в „97” і суб'єктивні, на грані реальності та марень, видінь „Вічний бунт”);
- збереження у творах єдності образності й ритміки. Поетична образність становить основу стилістики твору (маємо систему поетичних образів виразно символічного характеру – місяць – то молодий, то щербатий, кривава луна, образ дудки, образ золотого сонця, що його клюють чорні птахи і таке ін.);
- публіцистичне мислення це риса всієї системи дійових осіб драматурга. Свою суть персонажі проявляють не тільки в сюжетних поворотах, а й в монологічній та діалогічній динаміці. Вони ставлять болючі питання, мучаються ними, прагнуть їх розв'язати або наблизитися до цього. Мислити публіцистично для Кулішевих персонажів означало мислити гостро, полемічно, прогностично;
- монологи містять різноякісний спектр художньої інформації: часової, психологічної, просторової, мовностилістичної тощо. У структурному плані виділяються суто монологи та монологи діалогічного характеру.
- розлогі монологи, діалоги домінують над гостротою фабули;
- серед арсеналу структурно-композиційних компонентів виділяються ремарки, вони в основному невеликі за обсягом, їхні функції позначаються контрастною спрямованістю – від технічно-інформативної до художньо-творчої.
- серед прийомів, що їх М.Куліш активно застосовував у своїй творчості, особливий інтерес викликає уведення в структурно-композиційну канву драматургічного твору численних полілогів.
- драматург широко вживає принцип „подвійного” зображення життя – як воно є насправді, і як воно пригадується, мріється (відтворює то спогади, то картини майбутнього, якому ніколи не здійснитися. Такі сцени „самозбереження” містять у собі присмак авторської іронії: автор бачить нереальність мрій своїх героїв).
- відсутність переліку дійових персонажів на початку твору ("Комуна в степах", "Прощай, село", виняток становить "97").